

PARS SECUNDA.

METAPHYSICA.

Sub nomine *metaphysicæ* multi nunc quamdan sibi fingunt scientiam subtilem, abstractam, intricatam ac inutilem, opinionibus contradictoriis et speculativis systematisbus sese destruentibus scaturientem. Fatendum est vulgare hoc præjudicium omni fundamento destitutum non esse : plurimi namque auctores non paucas hujus generis questiones tractant, et in obscuras interminabilesque disputationes abeunt. Nos vero ab hujus modi controversiis abstinentem ducentes, solummodo veritates gravis momenti, quæ in hac parte philosophiæ tractari solent, dilucide et, quantum poterimus, solide conabimur astruere.

Vox *metaphysica* ex duobus vocabulis græcis, μετὰ, *supra*, et φύσις, *natura*, formatur. Per naturam vulgo intelligitur mundus sensibilis, seu materialis.

Metaphysica igitur est scientia de entibus supra naturam corpoream positis tractans. Duplici modo ens a natura corporea distingui potest, scilicet, per mentis abstractionem, ut finitum in genere, quod extra mentem illud concipientem non existit, et per naturam suam; tales sunt substantiae incorporeæ, nempe, Deus, angeli et mentes humanæ. Unde metaphysica in duas partes communiter dividitur, videlicet, in metaphysicam *generalem*, quæ de ente abstracto dissérit, et in metaphysicam *specialem*, quæ de entibus a materia ex natura sua segregatis tractat: prior vocatur *ontologia*, et posterior *pneumatologia*.

DISSERTATIO PRIMA.

DE ONTOLOGIA.

Ontologia, a verbis græcis ὄντος et ὕψη, idem significat ac sermo de ente, et definiri potest: *Scientia rerum et eorum relationum in genere*. Dicimus *in genere*, quatenus ad classes quasdam seu species reducuntur propter qualitates ipsis communes. In ea dissertatione, semper ab existentia abstrahemus, quæ quidem, ut videbitur, mere possibilis esse potest, si agitur de entibus contingentibus; necessaria vero est, si de ente *simpliciter*, seu infinito, cuius ipsa idea existentiam importat. De entibus sic abstracte consideratis idea positiva haberi potest, et ideo, huic dissertationi titulum dedimus de *ontologia*, sive ente in genere. Pauca in ea dicemus eaque trademus tanquam prolegomena ad pneumatologiam, quæ est proprie metaphysica; agemus ergo breviter in quinque capitibus: 1º de notione, essentia et possibilitate entis in genere; 2º de ejus causis et effectibus; 3º de ejus speciebus; 4º de ejus proprietatibus, et 5º de spatio et duratione.

CAPUT PRIMUM.

DE NOTIONE, ESSENTIA ET POSSIBILITATE ENTIS IN GENERE.

Ens dicitur quidquid existit vel existere potest. Notio entis est prima omnium notionum, non eo sensu quod ab initio sit expressa in mente, vel in primo rationis exercitio explicite agnoscatur; sed, cum nihil possimus cogitare quin sit ens quoddam, sequitur notionem entis prioritate rationis omnem cogitationem præcedere aut saltem in ea includi et cum ea se exhibere.

Ens quibusdam attributis in esse suo determinatur;

porro hæc attributa vocantur ipsius *essentia*. Essentia igitur est complexio attributorum sine quibus res nec esse nec concipi potest. Sic essentia hominis consistit in intelligentia et in animalitate.

Possibilitas est consensio attributorum inter se, quia quando attributa non sibi contradicunt neque sese destruunt, ad existentiam adduci valent. Sic possibilis est mons aureus, impossibilis vero circulus quadratus.

Quærere solent metaphysici an rerum possibilitas et essentia ab omnipotentiâ Dei pendeant.

R. 1º Si supponeretur Deum non existere, nulla res possibilis esset, quia Deus est suprema veritas et fons unicus omnium entium existentium et possibilium.

R. 2º Possibilitas rerum ab omnipotentiâ Dei non pendet: nam 1º impossibile percipi non potest ut possibile: at si possibilitas rerum ab omnipotentiâ Dei penderet, impossibile percipi, etc.; v. g.: percipi posset mons sine valle, baculus sine duobus extremis, circulus quadratus, etc., quod evidenter repugnat. 2º Omnipotentiâ Dei exerceri non potest sine voluntate; voluntas agere non potest sine cognitione objecti; objectum autem cognosci non potest, nisi sit possibile: ergo omnipotentiâ Dei supponit et non facit rerum possibilitatem. 3º Si possibilitas rerum a voluntate Dei penderet, mutabilis foret: porro immutabilis est; nam mutari non posset quin ideæ Dei mutentur, siquidem, mutatione facta, Deus perciperet ut possibile quod impossibile erat, aut vice versa: atqui dici non potest ideas Dei mutari posse. Ergo, etc. Unde omnipotentiâ Dei habet pro objecto quidquid possibile est; non vero impossibilia, quæ nihil sunt. Hinc erravit *Descartes*, qui, falsa pietate delusus, contrarium affirmavit.

R. 3º Duplex distinguitur essentia, metaphysica scilicet et physica: essentia *metaphysica* est ipsa attributorum consensio, et a possibiliitate non distinguitur. Essentia vero *physica* est eadem attributorum consensio extra ideas posita, seu realiter existens: igitur ab existentia rerum non discrepat.

Ad essentiam metaphysicam refertur possibilitas *intrinseca*, ad essentiam physicam possibilitas *extrinseca*, quæ, scilicet, consideratur non abstracte, sed in ordine ad existentiam, et potentia Dei nititur.

Certum est metaphysicas rerum essentias a voluntate Dei non magis pendere quam possibilitatem a qua non distinguuntur. Inde Deus, licet omnipotens, efficere non potest ut pars totius eodem toto sit major, ut triangulum, idem remanens, tribus angulis et tribus lateribus non constet, ut bis duo dent quinque, ut existat mons sine valle, etc.

Hinc rerum essentiæ metaphysicæ absolutæ, æternæ, necessariæ sunt ac immutabiles: eodem modo illas semper percipimus, et perceptio nostra variari non potest, nisi quad extensionem.

Non tamen inde sequitur plura simul existere entia æterna et infinita; nam essentiæ metaphysicæ, quas Deus ab æterno videt, sunt archetypi entium possibilium, non vero entia realiter et ab æterno existentia.

Essentiæ vero physicæ seu existentiæ a voluntate Dei pendent: sunt igitur contingentes et mutabiles, et non nisi consequenter dici possunt immutabiles, posito vide-licet Dei decreto eas sic constitue.

Essentia igitur metaphysica prius concipitur in ente, ipsi est intrinseca et omnium aliarum entis proprietatum fundamentum. In Deo autem essentia metaphysica ab essentia physica non distinguitur, quia Deus non potest esse mere possibilis.

Aliquando dicitur conceptum nostrum mensuram esse possibilatum, non certe in eo sensu quod omnia possibilia cognoscamus, sed tantum quod ea quæ contradictoria clare percipimus, sint impossibilia.

Essentia, sive metaphysica, sive physica, dicitur etiam natura. Attamen vox *natura* majorem habet extensio-nem quam essentia: complectitur enim attributa ens constituentia et quidquid ab eis profluit. Unde ea sunt essentialia sine quibus ens nec esse nec concipi potest; et ea sunt naturalia quæ reperiuntur in ente vi ipsius essen-

tiæ; v. g., radices, truncus, rami sunt partes arboris essentiales: talis amplitudo, altitudo, extensio, flores, fructus in tali vel tali quantitate existentes, sunt partes naturales.

Ut recte intelligatur quænam sint attributa essentialia cujuscumque rei, necesse est advertere sub quoniam respectu consideretur; inde enim amplior vel e contra minor fit hujusmodi attr. butorum complexio. Sic, quod constituit essentiam rei in tali classe vel genere consideratæ, non jam sufficit, si ad singulariorem speciem referatur.

Quæ ab essentia entis provenire nequeunt, et tamen existunt, videnturque quasi dona qualitatibus constitutivis superaddita, causæ supernaturali tribuenda sunt, et dicuntur supernaturalia; v. g., auxilia gratiæ ad adjuvandam naturam nobis concessa.

CAPUT SECUNDUM.

DE CAUSIS ET EFFECTIBUS ENTIUM.

Quidquid existit habet vel supponit rationem cur existat, id est, principium a quo procedat, vel causam cuius sit effectus. Illud vocatur generatim *principium* quod rationem alterius continet: quando est velut fons ex quo *aliud*, non realiter distinctum, saltem quoad ipsam substantiam, *emanat*, nomen principii retinet; sic Deus est principium possibilis omnium rerum, mens humana principium cogitationis, etc. Ubi vero producit *aliquid a se proprie distinctum*, habet nomen causæ. Causa igitur est id cuius efficacia aliquid existit. Quod autem producitur, vocatur effectus, et ratio qua causa effectum suum producet, dicitur medium: sic artifex est causa, opus ab eo factum est effectus, et instrumenta quibus utitur sunt media.

Causa multipliciter dividitur, nempe:

1º In causam efficientem, materialem, formalem,

exemplarem et finalem. *Causa efficiens* est ea quæ sua actione producit effectum; *causa materialis* est materia ex qua res efficitur; *causa formalis* est dispositio quæ rem ad tale genus, talem speciem et tale individuum determinat; *causa exemplaris* est idea vel imago per effectum repræsentanda; *causa finalis* est scopus ab agente intentus. Sit in exemplum statua: statuarius est causa efficiens; marmor, causa materialis; dispositio quæ efficit ut tale potius quam tale representet objectum, causa formalis; imago in mente statuarii dum agebat existens, causa exemplaris; pretium ab illo intentum vel gloria sibi proposita, causa finalis.

Causa enim intelligens non agit nisi propter finem aliquem: finis ergo habet rationem cur actio suscipiatur, ac proinde merito dicitur causa. Agens autem semper aliquod bonum intendit, quod tamen aliquando non est nisi apparenſ et majori bono oppositum.

Finis potest esse 1º primarius vel secundarius, et agens utrumque simul potest sibi proponere; v. g., statuarius potest intendere primario, pretium et secundario gloriam, aut vice versa; 2º proximus vel remotus: proximus ille est qui immediate attenditur et ad alium refertur; remotus ille est ad quem aliis refertur; v. g., finis proximus medicinæ est purgatio stomachi, remotus sanitas recuperanda; remotior obligationum status exsecutio; 3º intermedius vel ultimus; intermedius est ille ad quem præcedens refertur, ipse ad alium referendus; ultimus ille est in quo obtinendo agens quiescit. Si ad alium sit adhuc referendus, quem tamen non actu intendimus, est relative ultimus; si ad nullum alium referri possit, est absolute ultimus; 4º operis vel operantis: prior est ipse met effectus qui ex opere sequitur; posterior, finis quem agens intendit.

2º Causa efficiens, quæ stricte loquendo sola meretur nomen causæ, dividitur in necessariam et liberam. Est *necessaria* quando ita ex natura sua agit, ut ab effectu temperare nequeat; qualia sunt omnia corpora dum effectus naturales producunt. Causa *libera* illa est quæ ex

arbitrio potest agere vel non agere : talis est mens humana in suis determinationibus, ut postea demonstrabimus.

3º Dividitur in primam et secundam. Causa *prima* ea est quæ ab alia non pendet ut agat; talis est solus Deus universaliter, rex respectu subditorum. Causa *secunda* est ea quæ ab alia pendet ut agat, vel saltem ab alia suam habet efficaciam : ejus generis sunt omnes causæ creatæ, respectu Dei ; ministri, respectu regis, etc.

4º Dividitur in causam physicam et causam moralem. Causa *physica* ea est quæ propriam et physicam exercet actionem; v. g., qui hominem occidit, causa est physica homicidii ; causa *moralis* est illa quæ moralem exercet actionem ; v. g., qui jubet aut suadet hominem occidi, causa et moralis occisionis seu homicidii.

5º Dividitur in causam generalem et in causam particularem. Causa *generalis*, quando plures diversi generis producunt effectus ; v. g., sol qui ubique diffundit lumen, calorem et fecunditatem; aqua quæ lavat, irrigat, ignem extinguit, sedat sitim, naves defert, machinas movet, etc. Causa *particularis* illa est quæ unius tantum generis produc effectus ; talis est arbor respectu fructuum suorum.

6º Dividitur in causam per se et in causam per accidens. Causa dicitur *per se* quando produc effectum sibi propositum vel ad quem destinatur ; v. g., si quis volens fratrem suum occidere, eum revera occidat. Si autem, volens eum defendere, illum occidat, est causa mortis *per accidens*.

7º Distinguuntur tandem causa *in actu* et causa *in potentia*, quæ voces facile intelliguntur.

Advertisendum 1º causam distinguendam esse a *conditione*, licet independenter a conditione sæpe agere nequeat ; v. g., corpus suspensum non cadit, quamvis gravitas naturalis illud impellat deorsum, nisi solvatur vinculum quo detinetur ; sol non illuminat cubiculum, nisi aperiatur fenestra. Solutio autem vinculi lapidem detinentis non est causa, cum rationem effectus non con-

tineat, sed vocatur conditio *sine qua non*. Idem dicendum est de apertura fenestræ ratione luminis; de relaxatione malefactoris in carcere detenti, qui egressus furatur, incendit, occidit; de illo qui apponit vinum quo alter abusurus est ad se inebriandum, etc.

Advertisendum 2º causam iterum distinguendam esse a mediis quibus ad effectum producendum illa utitur : media enim rationem effectus non habent, et ad eum producendum non nisi aliena efficacia concurrunt. Diximus ea aliquando vocari causam instrumentalem, sed satis improprie : nemo quippe non videt instrumenta, v. g., quibus statuarius suam elaborat statuam per se nullam vim habere, et sola operantis industria aliquid posse. Idem dicendum est de motivo quo agens determinatur, de occasione occurrente : tales circumstantiae improprie dicentur causa impulsiva et causa occasionalis; quia nullam de facto habent efficaciam relative ad effectum.

Media autem debent esse proportionata et causæ eis utenti et fini assequendo : alia sunt necessaria, sine quibus effectus produci non posset, et alia utilia quibus effectus facilius tantum producitur.

Advertisendum 3º plures causas simul ad eumdem producendum effectum concurrere posse sive per eadem, sive per diversa media : si se invicem adjuvent, ut duo equi eundem currum trahentes, sunt coordinatae et quasi unam causam faciunt; si una ab alia vim operandi habeat, seriem causarum efficiunt, et dicuntur subordinatae : sic omnes causæ creatæ causæ primariae, sive Deo, subordinatae sunt; in mechanica varijs motus sibi invicem subjecti a primo motore pendent, videlicet ab aqua carente, a vento flante, a vapore vi caloris dilatato, etc.

Advertisendum 4º ordinem in genere nihil aliud esse quam rectam dispositionem causarum, mediorum et finium. Si haec dispositio seu connexio in essentiis rerum spectetur, est ordo metaphysicus et invariabilis; si in rerum corporearum existentiis consideretur, est ordo physicus; si in liberis actibus, sive Dei, sive angelorum,

sive mentium humanarum, est ordo moralis. Ordo moralis potest esse vel religiosus, si cultum Dei respiciat; vel socialis, si relationes hominum secum habitantium dirigat; vel politicus, si publicæ auctoritatis et subditorum correlativa spectet officia.

Ordo metaphysicus, utpote aeternus et invariabilis, est fundamentum ordinis tum physici, tum moralis: in cuncta rerum universitate perfecta existit subordinatio causarum, mediorum ac effectuum, ita ut omnia entia possibilia et existentia optime sibi sint concatenata.

Advertendum 5º triplicem supra dictum ordinem scientiæ esse objectum: scientiæ igitur est metaphysica, physica vel moralis, juxta ordinem quem spectat et habet pro objecto. Quæ sola ratione cognoscuntur vel cognosci possunt objectum philosophiæ constituunt; quæ vero revelatione divina nobis manifestantur sunt objectum theologiæ. Hinc duplex scientiæ ordo, scilicet naturalis et supernaturalis, seu philosophia et theologia.

His prænotatis, quædam exponenda sunt axiomata, ad causam et effectum pertinentia, quæ in posterum nobis erunt utilia.

AXIOMA PRIMUM.

Causa prior est effectu.

Duplici modo aliquid dici potest altero prius vel posterius, scilicet, tempore et ratione. Illud prius est tempore, quod revera aliquo temporis intervallo ante alterum existit; sic parentes ante filios existunt, architectus ante ædificium, etc. Illud vero dicitur prius ratione, quod concipitur prius altero, quamvis prius tempore non existat. Ita sol prior est lumine.

Manifestum est causam debere esse priorem effectu, saltem prioritate rationis, ut sol respectu luminis.

AXIOMA SECUNDUM.

Nullus est effectus sine causa.

Eo ipso enim quod ens supponatur effectus, factum

vel productum fuit: porro quod factum vel productum fuit, supponit causam, ut patet. Ergo, etc.

AXIOMA TERTIUM.

Perfectiones effectus perfectiones causæ superare non possunt.

Si qua enim perfectio effectus perfectiones causæ superaret, existeret sine causa, quod absurdum est. Ergo, etc. Quidquid ergo perfectionis est in effectu, aliquo modo est in causa.

Triplici modo causa effectum suum continere potest, scilicet, formaliter, virtualiter et eminenter.

1º *Formaliter*, id est, juxta propriam illius formam; sic gallina continet ovum.

2º *Virtualiter*, quando nempe causa habet virtutem producendi effectum, illumque quodam modo, sæpiissime nobis ignoto, in se complectitur: sic architectus totum ædificium a se construendum aliquo modo in mente sua habet.

3º *Eminenter*, quando videlicet causa omnes effectus perfectiones quodam præstantiori modo nobis ignoto in se continet: sic Deus in se aliquo modo nobis impervio continet quidquid perfectionis habet mundus corporeus.

Duplex etiam distinguitur perfectio, *simpliciter dicta*, scilicet, quæ aliam majorem perfectionem non excludit, ut cogitatio et libertas; et alia *secundum quid*, quæ maiorem excludit perfectionem; tale est corpus: perfectio est respectu nihili, sed imperfectio est respectu cogitationis quam excludit.

AXIOMA QUARTUM.

Nullum ens potest esse sui ipsius causa.

Tunc enim seipso esset simul prius et posterius: prius, quatenus causa, posterius, quatenus effectus: quod eviderter repugnat.

AXIOMA QUINTUM.

Duo entia non possunt esse sui invicem causæ.

Una enim causa non potest esse simul altera causa

prior ac posterior; v. g., repugnat Petrum esse patrem et filium ejusdem Pauli: attamen id eveniret, si duo entia essent sui invicem causæ. Ergo, etc.

Hinc in serie causarum productarum, quantumvis longa, semper necesse est ut prima existat extra seriem posita, alioquin vel existeret effectus sine causa, vel duo entia sibi invicem darent existentiam; quod pariter absurdum est.

Habilitas ad aliiquid faciendum aut patiendum dicitur *potentia*. Distinguitur potentia *activa*, cuius exercitium est *actus*, et potentia *passiva*, quæ in patiendo aut recipiendo exercetur. Distinguuntur adhuc potestas completa, quæ scilicet in se habet quidquid necesse est ad agendum, et potestas incompleta; potestas naturalis, quæ excludit auxilium viribus naturæ superadditum, et potestas supernaturalis.

Hinc sequentia dicuntur axiomata.

AXIOMA PRIMUM.

A potentia ad actum non valet consecutio.

Ex eo quod enim homo potentiam pingendi habeat, inferri non potest illum pingere, pinxit aut picturum esse; similiter, ex eo quod res quæcumque sit possibilis, inferri non potest illam existere.

AXIOMA SECUNDUM.

Ab actu ad posse valet consecutio.

Ubi enim aliiquid existit, certum est illud esse possibile.

AXIOMA TERTIUM.

Possibili posito in actu, nihil sequitur absurdum.

Enimvero facile concipitur nullam esse repugnantiam in eo quod possibile fingatur existere: ea suppositione facta, legitimæ deduci possunt conclusiones ope rationis, perinde ac si res de facto existeret.

CAPUT TERTIUM.

DE VARIIS SPECIEBUS ENTIS.

Ens generaliter dividitur, 1º in substantiam et modum; 2º in finitum et infinitum; 3º in materiale et spirituale. De triplici hac divisione in triplici articulo dicemus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE SUBSTANTIA ET MODO.

Substantia, ut jam diximus in Logica, est ens in se subsistens, et stans sub modis in ea residentibus; talis est homo.

Modus, e contra, est affectio vel qualitas necessario requirens subjectum cui inhæreat; v. g.: color, figura.

Nihil aliud est quam substantia taliter vel taliter determinata, et sub quodam respectu peculiari abstracte considerata: non autem *entitas* quædam in se a substantia distincta.

Inter modos alii sunt essentiales, alii accidentales. Sed notandum est nullam substantiam sine his aut illis modis existere posse, quia necessario, ut existat, determinata esse debet.

Substantia generatim dividitur 1º in increatam et creatam: *increata* ea est quæ nullam agnoscit causam; talis est solus Deus. Substantia *creata* est illa quæ agnoscit causam a qua existentiam acceperit; tales sunt res omnes a Deo distinctæ, quæ ideo appellantur creature.

Dividitur 2º in completam et incompletam: est *completa*, si alteri a qua perficiatur non jungatur; hinc Petrus est substantia completa. Substantia *incompleta* dicitur, quando alteri jungitur et ab illa perficitur; tale est corpus humanum, quod animæ consortio perficitur, et seorsim sumptum est duntaxat pars hominis.

Substantia autem completa, si rationis sit expers, ut lapis et jumentum, vocatur *suppositum*, quia ponitur